

FRİEDRİCH von HAYEK: LİBERALİZMİN LİDERİ VE ÜSTADI*

Renée Sallas

82 yıl boyunca – önümüzdeki mayıs ayının 8'inde 82. yaşını kutlayacak – verdiği tek taviz, pipo içmeyi sonunda bırakmak olmuş. Bugün sadece, yeleğinin cebinde sakladığı eski bir gümüş enfiye kutusundan arada sırada bir tutam iyi kalite İngiliz tütünü alıp kokluyor.

Bunun dışında Friedrich von Hayek hayatının en iyi yıllarını niteleyen atıklığını, hiddetli cümlelerini, kavgacılığını, parlak zekâsını ve özgürlük tutkusunu koruyor.

Kendisi yorulmak nedir bilmeden çalışan ve gezen birisi. Bir defasında, bu kadar ilerlemiş yaşında yoğun bir etkinlik içerisinde olduğu yüzüne karşı söyleyen birine von Hayek şöyle yanıt vermiş: *"70 yaşına geldiğimde sağlığımın kötü olduğu bir dönem geçirdim. Beş yıl boyunca fiilen ortalıktan çekilmiştim. Tabii ki, hiçbir doktor neye yakalandığımı tam olarak bulamadı. Tâ ki bir gün ansızın yerimden kalkıncaya dek ... O esnada 75 yaşında olduğumu unutmuştum ve hiç olmadığım kadar faal bir biçimde çalışmaya başladım. Bugünlerde sürekli olarak ileri yaşa meydan okuduğuma dair espri yapıyorum. Bu yaşı beğenmedim, o yüzden de iade etmeye karar verdim."*

Von Hayek'i sadece bir iktisatçı olarak tanımlamak, onun ilgi dünyasının alanlarını sınırlamak olur. Hayek aynı zamanda bir toplum filozofu, psikolog, siyasî bilimler doktoru ve hümanist.

Bununla birlikte, Dünya onu en çok eski tarz liberal damgası taşıyan iktisadî fikirleri ile tanıyor. Zira kendisi Montesquieu'yü ve De Tocqueville'i en ünlü temsilcileri (*sic*) [*aynen*] arasında sayan "Mont Pelerin Topluluğu" adında bir okulu yürütüyor. Hayek, Milton Friedman ve William Buckley de dahil olmak üzere Chicago, New York ve Los Angeles üniversitelerindeki her kuşaktan insanı etkiledi ve kendisini iktisatçıların lideri ve ustası hâline getiriverdi. Bugün de, hükümetin ekonomideki rolünün daha fazla azaltılmasını ve kamu refahının kaldırılmasını savunuyor. Bütün bunlardan dolayı kendisine 1974 yılında Nobel İktisat Ödülü verildi.

Hayek bu konular üzerine tam 54 kitap yazdı (önceden haber verdiği şeylerin arasında 1930'ların Büyük Çöküşü de yer alıyor).

Bütün bu nedenlerden ötürü Hayek aynı zamanda, döneminin "saygıdeğer" iktisatçısı olan ve, Hayek'den farklı olarak, resesyon dönemlerinde tam istihdamın sürdürülmesi için ucuz para politikasını ve kamu harcamalarının yapılmasını savunan İngiliz John Maynard Keynes'e karşı çıktı. O dönemde Hayek şu yorumda bulunuyordu: *"İşsizlik için olan Keynesçi çözüm yolu başarısız oldu. Bu çözüm yolu bizi git gide enflasyona sürükledi, aynı anda işsizliği de arttırdı."*

Kitaplarından özellikle biri, 1944'de basılan ve 12 dile çevrilen "Kölelik Yolu" Hayek'i birçok ülkede – özellikle Birleşik Devletler'de – popüler olmayan biri yaptı ve itibarını düşürdü.

Her şeye rağmen, İngiltere'de ve hatta Birleşik Devletler'de olduğu gibi, bugün hükümetlerin "Hayekçilik"e döndüklerine tanık oluyoruz.

Friedrich von Hayek ile Batı Almanya'da, memleketi Avusturya'ya (kendisi önceden İngiliz vatandaşlığına geçmişti) yakın sakin bir dağ şehri olan Freiburg'da, konusu tam olarak Ronald Reagan'ın 20 Ocak'taki göreve başlangıç konuşması olan bir röportaj yaptım.

* Friedrich von Hayek: Leader and Master of Liberalism, "El Mercurio" (s. D8-D9), 12 Nisan 1981, Santiago de Chile. Orijinal metnin linki: http://www.fahayek.org/index.php?option=com_content&task=view&id=121

Röportaj, von Hayek'in son 14 yıldır memuriyet ünvanını muhafaza eden emekli bir profesör olduğu Freiburg'daki Albert Ludwig Üniversitesi'nin üçüncü katında gerçekleşti.

Küçük yuvarlak masaya Reagan'ın konuşmasını içeren gazete kupürünü koyduğumda Hayek gülümseyiverdi. Kibirden uzak, neredeyse uysal bir bilgelik hâli içerisinde röportaja başladı.

Son olarak şunu söyleyeyim: Friedrich von Hayek'in özgürlük kelimesini – sadece iktisadî anlamda özgürlük değil, genel olarak özgürlük anlamında da – telaffuz ettiğini duyduğunuzda, bu kelime bir kez daha kulağa cezbedici, koruyucu, neredeyse doğal geliyor.

Reagan "Ulusal bir Yenilenme dönemi başlatalım!" dedi. Bunun bir yenilenme dönemi olacağını nereden anlıyorsunuz?

Bu yeni yönetimden çok umutluyum. Eğer Bay Reagan ile karşılaşacak olsaydım, ona bu "yeni başlangıç"nın doğru yolda olduğunu söyledim. 30 yıldan uzun bir süre sonra, gerçekten de "yeni bir başlangıç" bu. Son 50 yıldır, yani 1930'larda Franklin Roosevelt'den bu yana Birleşik Devletler yanlış bir yolda bulunuyordu. Şüphesiz, son 20 yılda durum daha da kötüleşmişti. İlk defa Birleşik Devletler'in bugün doğru yolda olduğunu düşünüyorum. Reagan, ülke ekonomisini onarmanın tek yolu olarak, yapılacak en iyi şeyin serbest piyasaya dayanmak olduğunu biliyor. Kendisi bunun farkında ve aynı zamanda çok iyi danışmalar seçmiş durumda.

Reagan'ın danışmanlarından şahsen tanıdığınız biri var mı?

Bay Reagan, Bay Soljenitsin ve ben, California Stanford'da bulunan Hoover Enstitüsü'nün onursal üyeleriyiz. Biliyorsunuz, Reagan California valisiydi ve danışmanlarının çoğu Hoover Enstitüsü'nden gelme kişilerdi. Reagan'ı şahsen tanımıyorum, ama danışmanlarının sahip olduğu ideolojiyi neredeyse kendisinden daha iyi biliyorum. Bir hükümet için danışmanlar oldukça önemlidir. Bu danışmanlar da Reagan'ı doğru yola yönlendirecekler. Bu yeni başkan aynı zamanda Kuzey Amerika'nın yönetim biçiminde de topyekûn bir dönüşümü ifade ediyor. Reagan'ın da iyi bir uzmanı olduğu eski Amerikan özgürlük geleneğine dönüş anlamına geliyor bu. Birleşik Devletler'in refah devleti olmaya doğru gittiği son 30 yıl boyunca, Reagan ülkenin temel sorununun tamamıyla devlette olduğunu söylüyordu. Refah devletine doğru olan bu gidişat, İngiliz ekonomisine halihazırda çok büyük zarar verdi ve Kuzey Amerika ekonomisini de harap etmekle tehdit ediyordu. Aksi yöndeki, yani devletin yetkilerini sınırlandırmaya yönelik ilk hareket Bayan Thatcher'dan geldi. Bugün de Bay Reagan tarafından takip ediliyor.

Başka hangi ülkelerde bu değişimi fark ettiniz?

Fransa'da ve Batı Almanya'nın genç kuşağında bu yönde birtakım entelektüel hareketler mevcut. Kuzey Amerika'da son 20 yıl boyunca hüküm süren ve yüzü çoğu kez sosyalizmden yana gülümseyen liberalizmin aksine, bu dört ülkede – Birleşik Devletler, Fransa, İngiltere ve Almanya – "klâsik liberalizm" olarak adlandırdığımız şeye kesin bir dönüş söz konusu.

"Klâsik liberalizm"i nasıl tanımlarsınız?

Biz devlete keyfî yetkilerin verilmemesi gerektiğini düşünüyoruz. Elbette ki, devletin belirli hizmetleri sağlaması zorunludur. Fakat devlet asla bir tekele sahip olmamalıdır. Devletin hakkıyla yapabileceği şeylerden biri, genel ve evrensel olarak uygulanabilir kanunlar yapmaktır. Ancak devlete, tasdik görmeyen eylemleri üzerine alma ayrıcalığını vererek, keyfî yetkiler verilmemelidir. Bir devletin elinde ayrıcalıklar bulunmamalıdır. Bu benim felsefemin temelini teşkil ediyor. Devlet tarafından yaratılan refahın ısrarla düşmanıyım. Tabii ki bu fikir, mübadele oranlarının fiyatlar ve işsizlik üzerindeki etkilerinin hafifletilmesi amacıyla ekonomiye farklı düzeylerde devlet müdahalesi yapılması gerektiğini kabul eden iktisadî akımlar arasında beni son otuz yıl boyunca adı

çıkış, popüler olmayan biri yaptı. Bilakis, benim teorime göre kamu sektörünün aşırı derecede genişlemesi, devlet tarafından açık harcamalar yapılması ve merkez bankasının cömert biçimde para yaratması bir ülkedeki iktisadî sorunların ana nedenlerini oluşturuyor. Daima bir örnek veririm: Bir hükümetin kaç adet domuz yetiştirilmesi ve kaç adet otobüs işletilmesi gerektiğine ya da ayakkabıların hangi fiyatlardan satılması gerektiğine karar verdiği bir durumda, bu hükümet önceden yerleşmiş olan ilkeleri uygulayamayacaktır. Buradaki tehlikeye iyi dikkat edin: Hükümetlerin ilgilenmesi gereken en önemli ve öncelikli menfaatlerin neler olduğu hususunda karar vermeyi sona erdirecek olan şey, birbiri ardına gelen hükümetlerin sahip oldukları görüş açısidir. Bu görüş açısı da ihtiyarî olarak o ülkenin genel kanunu hâline gelecektir.

Sonunda, Reagan'ın sizin ilkelerinizi özetleyecek bir cümlesi var: "Mevcut krizde, sorunumuzun çözümü devlette değildir; sorunun kendisi devlettir."

Kesinlikle, kesinlikle. Şu anda karşı karşıya olduğumuz esas görev, devletin yetkilerini azaltmaktır. Bu cümlesinde Reagan, bir devletin yapması ve yapmaması gereken şeyler arasında açık bir ayırımı yapıyor. Önceden de söylediğim gibi, şu anda Batı Almanya'da devletin görevi önemli ölçüde dizginlenmiş bulunuyor. Geçtiğimiz yüzyılda İngiltere'de devlete sınırlamalar konuldu. Daha sonra Birleşik Amerika'da konuldu. Ancak bugün, başta gelen ülkelere ilişkin olarak, Almanya'yı ve İsviçre'yi – her ne kadar bu sonuncusu özel bir durum içerse de – getirilen bu sınırlamalara birer örnek olarak vereceğim. Son 25 yıl boyunca sosyalist fikirler İngilizce konuşan ülkelerde oldukça etkili oldular. Bu arada Almanca konuşan ülkeler Hitler totalitarizminin aksine bir yön takip ettiler. Almanya'ya ve İsviçre'ye ilâveten, İsrail'i de devletin rolünü azaltma süreci içerisinde olan bir ülke olarak belirteceğim.

Ve Bayan Thatcher'ın İngiltere'si ...

İyi durumda. Bayan Thatcher bu doğru yönde hareket ediyor. Fakat kendisi sendikalarla olan çetin bir savaşa karşı karşıya bulunuyor. Bana göre Bayan Thatcher İngiltere'nin tek umudu, ama sendikalara karşı savaşı kazanıp kazanamayacağını bilmiyorum. Eğer siyasî açıdan çok güçlü olan sendikalara karşı savaşı kaybedecek olursa, İngiltere'nin hiçbir düzleme şansının kalmayacağına inanıyorum. Bütün ümitler Bayan Thatcher'ın başarılı olmasında yatıyor. Ancak, elbette ki kimse bunun böyle olup olmayacağını önceden bilemez. Bir toplum, özgürce işleyen bir toplum olarak kalacak ise, kendi konumunu muhafaza etmek için fiziksel güç kullanan ya da kamuyu gerekli hizmetlerden mahrum bırakma tehdidinde bulunan hiçbir tekele müsaade edemez. İngiliz sendikalarının bütün bu uygulamaları çok tehlikelidir. Belirli durumlarda, sendikaları, şirketleri kapatmaya veya özgürce çalışmak arzusunda olan insanları engellemek için tahta kazıklardan hatlar çekmeye götüren bu gözdağları, gücün bu biçimde kötüye kullanılması, zengin Batı ülkelerinde asla müsaade edilmemesi gereken uygulamalardır.

"Kölelik Yolu" adlı kitabınızda siyasî özgürlük olmadan iktisadî özgürlüğe sahip olmanın mümkün olduğunu, fakat iktisadî özgürlük olmadan siyasî özgürlüğün asla mümkün olmayacağını söylüyorsunuz. Bu dediğiniz, ekonominin ülkelerin yaşamlarındaki en kesin etken olduğunu varsaymak anlamına gelmiyor mu? Bu, bizi insan yapan her şeyi iktisadî değer ile sınırlamıyor mu ya da buna indirgemiyor mu?

Çok basit: Bir ülke ancak iktisadî sistemi insanların hayatta kalmalarına müsaade ettiği durumda düzgün bir siyasî hayata sahip olabilir. Elbette ki, sürekli büyüyen nüfus artışı sorununu saymıyorum. Bu oldukça yerindedir, insanların hayatta kalmaları gerekir. Şuna da kesinlikle eminim ki, sadece serbest piyasada, rekabetçi piyasa düzeni takip edilerek bütün bu insanlar hayatta tutulabilirler. Bu iktisadî mekanizmaların işlemini engellemeye çalışan şey, tam da solun takip ettiği politikalarıdır. Bana göre, bu iktisadî mekanizmalar bize ihtiyacımız olan bütün şeyleri verebilecek yegane mekanizmalardır. Özellikle Batı'da kitlelerin belli bir refah

düzyeyine erişmeleri, sözde "toplumsal adalet"ın değil, ülkelerin refah düzeylerindeki genel artışın sonucu olmuştur. "Toplumsal adalet" daha ziyade fakirliğin bertaraf edilmesini engellemiştir. Piyasa mekanizmaları dahilindeki güçlere müdahale edilmesi, sadece, belirli çıkarların lehine olan yeni ayrıcalıklar biçimindeki daha büyük adaletsizlikleri harekete geçirmede başarılı olmuştur. Size şunu hatırlatayım: Demokrasinin güçlü hükümetlerin süpürgesine ihtiyacı vardır. Maalesef, demokrasiler kimi zaman hükümetlerin çok fazla sayıda yetki kullanmalarına müsaade ediyor. İşte bu yüzden, "sınırlı demokrasiler" ve "sınırsız demokrasiler" arasında ayırım yaparken oldukça dikkatli davranıyorum. Açıkçası benim tercihim sınırlı demokrasilerden yanadır.

Sınırlı ve sınırsız demokrasilere örnek verebilir misiniz?

Bazı ülkelerde çoğunluk adını verdiğimiz gruplar, diğer insanların zararına olacak şekilde, birtakım insanların tarafını tutan ayrımcı gruplar hâline gelebiliyorlar. Bana göre, bu ülkeler sınırsız demokrasileri teşkil ediyorlar. Diğer yandan, sınırlı bir demokrasi de kendisini destekleyen gruplara diğerlerine verdiği olanakların aynılarını verebilmelidir.

Son kitabınız olan "Kanun, Yasama ve Özgürlük"ün bir cildinde, "Toplumsal Adalet Mucizesi" başlığını ortaya atıyorsunuz. Bu konuya daha önceki bir cevabınızda değinmiştiniz, ancak bu görüşü biraz daha açabilir misiniz?

Devletin belirli bir gruptan yana müdahalede bulunmasının istendiği hemen her defasında, bu, "toplumsal adalet" adına yapılır. Bu iki kelimeyi yazarken lütfen tırnak içerisinde gösterin, zira bana göre yeteri kadar anlamlı değil; hâlâ demagojik deyimler sayılırlar. Günümüzün çeşitli otoriter ve diktacı devletleri, bu "toplumsal adalet"i ifşa etmekten hiç vazgeçemediler. Sakharov bize bugün Rusya'da nelerin olup bittiğine dair açık bir kanıt sağladı: Milyonlarca insan, kendisini "toplumsal adalet" tertibi ardına gizlemeye çalışan bir terörün kurbanı oldu. Sosyalizm yönündeki, merkezî plânlama yönündeki bütün hareketler kişisel özgürlüğün kaybedilmesini içerirler ve eninde sonunda totalitarizme varırlar. Buna rağmen "toplumsal adalet" talebi, siyasî tartışmalarda en geniş ölçüde kullanılan ve en etkin argüman hâline geldi. Başlangıçtan bu yana, bu iki kelime sosyalizm yönündeki bütün girişimler için bir toplanma noktası teşkil etti. Klâsik liberalizmin arzu ettiği toplumsal düzen ile birçok ülkede insanların inşa etmek istedikleri toplum tipi arasındaki esas fark, ilkinin doğru bireysel davranışlara ait ilkelerle yönetilirken, ikincisinin "toplumsal adalet"ın kendisine atfettiği her türden talebi karşılamayı üzerine almasında yatmaktadır. Liberalizm bireyin âdil davranmasını gerektirir. Onun yerine bugün birçok toplum, otoriteye insanlara yapacakları şeyleri zorla kabul ettirme yetkisini veriyor. Bütün kamusal ihtiyaçların müşterek biçimde hareket eden örgütlerle karşılanması gerektiği ve bütün kolektif ihtiyaçların hükümet tarafından kontrol edilmesi gerektiği şeklindeki zararlı düşünce, özgür bir toplumun temel ilkelerine tamamıyla yabancıdır. Gerçek bir liberal, birey ve devlet arasında aracılık eden gönüllü örgütlerin çoğalmasını savunur. Fakirliğin ortadan kaldırılmasının "toplumsal adalet" yoluyla başarılamayacağında ısrar ediyorum. "Toplumsal adalet" daha ziyade fakirliğin bertaraf edilmesinin önündeki en büyük engellerden biridir. Fakirliği bertaraf edilebilmenin tek yolu ülkenin genel zenginliğini arttırmaktır.

Şimdi Birleşik Devletler konusuna geri dönelim. Sizce son seçimleri Reagan mı kazandı, yoksa Carter mı kaybetti?

Gerçekten dürüst olmam gerekirse, bilmiyorum. Fakat şurası da doğrudur ki, Bay Carter'ı fazla ciddiye alamıyorum.

Neden?

Çok saf. İyi amaçları olan bir adam, ama aslında hiçbir şeyden anlamıyor. Bir açıdan idealist biri olduğunu ben de kabul etmek istiyorum – fakat saf bir idealist olarak. Bu ideallerden biri de, tek başına iyi niyetin yeterli

olduğuna inanmayı içeriyor; ama aynı zamanda, devletin ülkenin refahının nelere bağlı olduğunu bilmesi gerektiği gerçeğini görmezden geliyor.

O zaman, sizce neden dört sene önce Amerikan halkı Carter'ı seçti?

Bunun nedeni hususunda ben de şaşırımış hâldeyim. Gerçekte bunun nedenini açıklayamam. En fazla, evet, Watergate yüzünden. Fakat daha çok Cumhuriyetçi hükümetin birtakım uluslararası meselelerle ilişkili olması yüzünden: Örneğin, insanların Vietnam konusunda gözleri açıldı. Bana göre Birleşik Devletler'in büyük hatası şuydu: Eğer bir savaşa giriyorsanız, kazanmak için girmeniz gerekir. Ancak ilkin Kore'de ve ardından Vietnam'da, Kuzey Amerikalılar tamamıyla savunmaya yönelik bir savaş yürütmeye çalıştılar. Tamamıyla savunmaya yönelik bir savaşı da hiçbir zaman kazanamazsınız. Savaşı kazanmak için saldırmanız gerekir. Fakat Amerikalılar hücumla yönelik bir savaşı cesurca kazanmaları gerektiğine hiçbir zaman gerçekten inanmadılar. Bu nedenle de düşmanı hiçbir zaman tam olarak yenmeye çalışmadılar. Çok basit: Sadece kendinizi savunmakla asla zafer kazanamazsınız.

Carter'ın İran karşısındaki tavrını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Çok zayıf, çok zayıf. İçinde bulunduğu durumda iken, en iyisi askerî güç kullanmaktan kaçınmaktı. Fakat Carter'ın en azından, esirler serbest bırakılmazsa Tahran'ın bombalanacağına dair bir ultimatomu İran'a göndermesi gerekirdi. Bunun yapılmaması büyük bir hataydı.

Rehineleri kurtarmada kim başarılı oldu, Carter mı Reagan mı?

Bu meselenin fazla önemsendiğini düşünüyorum. Rehinelerin başlangıçtan itibaren savaş esiri sayılmaları gerekiyordu. Eğer 52 asker rehine alındıysa, büyük tavizler verilmemelidir. Bu 52 askerin ölmesi de gerekli olabilir. Uluslararası hukukun birtakım ilkelerinin muhafaza edilmesi daha önemlidir. Eğer İran uluslararası hukukun temel ilkelerini çiğnediyse, derhal suçlu ilân edilmelidir. Özetle, inanıyorum ki, böylece daha güçlü bir tavır alınması daha iyi olurdu. Şüphesiz, şuna da eminim ki, Rusya ile çatışmak korkusu nedeniyle daha güçlü bir tavır alınamadı. Carter hükümetini sık sık frenleyen şey, Rusya ile yüzleşme korkusu idi. Bu nedenle, İranlılar başlangıçtan itibaren zayıf bir başkan ile karşı karşıya olduklarının tamamıyla farkındaydılar. Bu yüzden de, daha güçlü biri iktidara geldiğinde sorunu çözmeye hazırıldılar. Açıkçası, bu kurtarma işinin bütün başarısı Bay Reagan'a atfedilmelidir. Bu 52 rehinenin savaş esiri olduklarını söyleyen ilk kişi o idi. Savaş esirlerini kurtarmak için hiçbir ülke böylesine bir taviz vermezdi. İranlılar çok cezaî türden bir şantaj yaptılar ve hiçbir uluslararası kanun şantajı kabul etmez. Teröristlere de aynı bakış açısıyla yaklaşıyorum. Hiçbir devlet önemli bir kişiyi kaçırmış olan terörist bir grubun isteklerine müsaade edemez. Açıkçası, insancıl bir bakış açısından çok esef verici ve dinen saygısızca görünebilir bu. Fakat hiçbir devlet teröristlere taviz vermek amacıyla genel ilkelerden ayrılmamalıdır. Bana göre İranlılar teröristtir. Düpedüz terörist.

Şimdi, Ronald Reagan'ın 20 Ocak'ta yaptığı göreve başlangıç konuşmasının tahliline devam edelim. Reagan şöyle diyor: "Ulusal tarihimizdeki sürekli enflasyonlardan en uzun olanını ve en kötülerinden birini yaşıyoruz. Bu enflasyon iktisadî kararlarımızı bozuyor, idareyi cezalandırıyor ve canını dışına takarak çalışan gençler ile sabit gelirliler yaşıları eziyor. Milyonlarca insanımızın yaşamını darmadağın etme tehdidi yaratıyor." Enflasyonun bu kötü sonuçları yarattığı konusunda Reagan ile hemfikir misiniz?

Tamamıyla. Kesinlikle hemfikirim. Açıkçası Reagan'ın çözmesi gereken olan ilk sorun bu olacak. İnanıyorum ki, kendisi bu hususta İngiltere'de Margaret Thatcher'ın sahip olduğundan daha iyi imkânlarla sahip bulunuyor.

Neden?

Çünkü Kuzey Amerika'daki sendikalar İngiltere'dekilerden daha zayıflar. Şunu da ilâve edeyim, Kuzey Amerika'da sendikalar sosyalist yönelimli değiller. Diğer yandan, İngiltere'de sendikalar sosyalistler ve sosyalist bir partiyi destekliyorlar. Bu yüzden bu kadar güçlüler. Sorunu bu kadar karmaşık hâle getiren de bu. Enflasyonun yaptığı en kötü şey, üretken güçleri, uzun dönemde bu güçleri muhafaza etmeye başaramayacak olan sektörlere yönlendirmesidir. Kısa dönemde enflasyon işsizlik oranını düşürür. Fakat uzun dönemde bu oranı korkunç bir biçimde yükseltir. Düşünün bir kere. Kısa dönemde işsizliği düşürdüğünden dolayı, siyasî açıdan enflasyon oldukça cezbedicidir. Ancak, bu işsizliğin uzun dönemde artmasının kaçınılmaz olduğunda ısrarcıyım.

Enflasyonun ana nedenlerinden birini – sadece birini – belirtecek olsaydınız, bu hangisi olurdu?

Devlet tarafından yapılan aşırı kamu harcamaları. Vergiler vasıtasıyla yeteri kadar para toplayamayan bir devlet, maliyetlerinin bir kısmını para yaratarak karşılar. Reagan muazzam vergi yükünün belki de hâll edilmesi gereken en çetin sorun olduğunu söylerken haklıdır. Gereğinden fazla sayıdaki devlet varlıklarının ve hizmetlerinin sayısını azaltmak aslında çok güç ve karmaşık bir iştir. Kastettiğim şey, bunun siyasî bir sorun olarak güç olduğudur.

Şu cümle hakkında yorumda bulunabilir misiniz: "Birleşik Devletler'i federal hükümetin yaratmadığını hepimizin hatırlaması gerekiyor. Federal hükümeti yaratan Birleşik Devletler'dir."

Burada federalizmin hakikî temellerine dönüyoruz. Bu ifade tarihsel açıdan tamamıyla doğrudur. Burada söz konusu olan usûl, yönetimin aşırı derecede merkezîleşmesinin karşısındadır. Bu aynı zamanda benim eskiden beri yürüttüğüm bir mücadeledir. Genel kaide, hususî eyaletlere mümkün olduğu kadar çok sayıda yönetimin devredilmesini gerektirmektedir. Merkezî yönetime sadece kelimenin hakikî anlamında kanun yapması için yetki verilmelidir. Merkezî yönetim insanlara ne yapmaları gerektiği konusunda hiçbir biçimde yol göstermemeli, sadece doğru davranışlara ilişkin kurallar tespit etmelidir. Dış ilişkileri de sürdürmelidir. Ancak, hemen hemen bütün diğer idarî görevler yerel yönetimler tarafından, yani kent yönetimleri tarafından yürütülmelidir. Birkaç sene öncesine kadar Birleşik Devletler federalizmin hakikî bir örneği idi. Fakat Reagan çok fazla miktarda merkezîleşmenin olduğunu söylerken haklıdır.

Açılış konuşması meselesinden biraz uzaklaşalım. Sizce Reagan'ın geçmişte aktörlük yapmış olması ulusal başkanlık görevi açısından olumlu mu, yoksa olumsuz bir durum mudur?

Bana göre çok önemli ve çok olumlu bir durumdur. Belki bilmiyorsunuzdur; ama şimdiki Papa, II. John Paul de aktör olmak istiyordu. Tıpkı Reagan gibi, o da bu olağanüstü tanınma becerisine sahip biri. Ben de bu becerinin bir lider için oldukça önemli olduğuna inanıyorum.

Bu tanınma becerisi kimi zaman demagoji yapmak anlamına da gelmez mi?

Devletin iyi bir biçimde iş görebilmesi için, bir parça aktörlük yeteneğine sahip birinin işlerin başında olması gerekir. Bu açıktır. Bugün kimi insanlar bu yeteneği uygun amaçlar için kullanırken, kimileri de uygunsuz amaçlar için kullanıyor. Bu, ilk durumda bir nimet, ikinci durumda ise bir felakettir.

Reagan'ın diğer bir cümlesi daha dikkatimi çekti: "Bunca sene boyunca neden bu kadar çok şey başardığımız, dünyadaki diğer insanların olmadığı kadar çok zenginleştiğimiz sorusunun yanıtına bakacak olursak; bunun nedeni, burada, bu topraklarda, daha önce hiç olmadığı kadar geniş ölçüde, insanların enerjilerini ve bireysel kabiliyetlerini serbest bırakmış olmamızda yatmaktadır."

Diğer bir deyişle, baskıcı bir yönetime değil, bir özgürlük sistemine sahip bulunuyorlardı.

Niye bu türden bir yönetimi Latin Amerika'da oluşturmak bu kadar zor?

Söz konusu farklılık Latin Amerika'nın daha başka bir geleneğe sahip olmasında yatıyor. Birleşik Devletler kendi geleneğini İngiltere'den alıyor. Bu gelenek özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda bir özgürlük geleneği idi. Diğer yandan, örneğin, Güney Amerika'daki gelenek temel olarak Fransız Devrimi kökenlidir. Bu gelenek de Klâsik liberal çizgide değil, azamî derecede yönetim gücünün mevcut olduğu çizgide yer alır. Güney Amerika'nın totaliter ideoloji türlerinden aşırı derece etkilendiğine inanıyorum. Şunu da söylemekten üzüntü duyuyorum ki, bu dediğim ünlü bir İngiliz'i, her şeyin bilinçli olarak örgütlenmesi gerektiğine tam manasıyla inanan faydacı Jeremy Bentham'ı da kapsıyor. Açıkçası, bu durum Whiglerin liberal İngiliz geleneğinden çok uzaktadır. Bu nedenle söz konusu yanıt, Birleşik Devletler'in İngiltere'nin kısmen terk ettiği zamanlarda dahi eski İngiliz geleneğine sadık kaldığı şeklinde olacak. Diğer yandan, Güney Amerika'da insanlar Fransız Devrimi'ne ait olan ve yönetime azamî derecede yetki verilmesi anlamına gelen Fransız demokrasi geleneğini taklit etmeye çalıştılar.

Sizin görüşünüze göre, diktatörlükler hakkındaki düşüncemiz ne şekilde olmalıdır?

Şunu söyleyebilirim ki, uzun dönemli kurumlar olarak diktatörlüklere tamamiyle karşıyım. Fakat diktatörlük bir geçiş dönemi için zarurî bir sistem olabilir. Kimi zaman bir ülke için, şu veya bu biçimdeki bir diktacı gücün bir süreliğine mevcut olması zorunludur. Sizin de anlayacağınız üzere, bir diktatörün liberal yoldan yönetimde bulunması mümkündür. Aynı şekilde, bir demokrasinin de liberalizmden tamamiyle yoksun olarak yönetimde bulunması mümkündür. Şahsen ben, liberal bir diktatörü, liberalizmin olmadığı demokratik bir yönetime tercih ederim. Kişisel izlenimime göre – Güney Amerika için de geçerlidir bu – örneğin Şili'de, diktacı yönetimden liberal bir yönetime geçişe tanık olacağız. Bu geçiş dönemi boyunca belirli diktacı yetkilerin daimî olarak değil de, geçici bir düzenleme biçimi olarak muhafaza edilmeleri zorunlu olabilir.

Şili'den ayrı olarak, geçiş dönemi diktacı yönetimlerin olduğu başka örnekler de verebilir misiniz?

İngiltere'de Cromwell kralın mutlak gücü ile anayasal monarşilerin sınırlı güçleri arasında geçişsel bir rol oynadı. Aynı zamanda Portekiz'de diktatör Oliveira Salazar da buradaki doğru yoldan hareketle işe başladı, fakat başarısız oldu. Denedi, ancak beceremedi. Ardından, savaş sonrasında Konrad Adenauer ve Ludwig Erhardt liberal bir yönetimi mümkün olan en kısa zaman aralığında kurmak amacıyla, hemen hemen diktacı nitelikte olan güçleri başlangıçta ellerinde tuttular. Mevcut durum bu görevi başarmak için çok güçlü iki adamın varlığını gerekli kılıyordu ve ikisi de demokratik yönetimin kurulmasına giden bu aşamayı gayet başarılı bir biçimde tamamladılar. Eğer müsaade ederseniz, Arjantin hakkında da bu anlamda kısa bir yorumda bulunmak istiyorum.

Neden olmasın?

Peron'un iktidardan düşmesinden kısa bir süre sonra buraya yaptığım ilk ziyarette, kendimi inancımı oldukça yitirmiş hâlde hissettim. O dönemde Askerî Okul'dan pek çok subay ile konuştum. Bunlar oldukça zeki kişilerdi. Siyasî açıdan parlak idiler, kendi ülkelerinin en parlak siyasetçileri arasında yer aldıklarını söyleyebilirim. Bana göre, bu zekâdan daha iyi biçimde faydalanmamaları yazık oldu. İstikrarlı bir demokratik yönetimin temellerini atabileceklerini umuyordum. Lâkin bunu yapmadılar. Gerçekte neden başarısız olduklarını bilmiyorum, fakat benim izlenimime göre bunu başarmak için gerekli olan siyasî yeteneğe ve zekâyâ sahiptiler.

Bu da geçiş dönemlerinde güçlü, diktacı yönetimleri önerdiğiniz anlamına geliyor ...

Bir yönetimin bozulma hâli içerisinde bulunduğu ve hiçbir kurala itibar edilmediği bir durumda, nelerin yapılabileceğini ve nelerin yapılamayacağını söylemek için kuralların oluşturulması gerekir. Bu türden koşullarda, bir kişinin hemen hemen mutlak nitelikteki güçlere sahip olması pratik açıdan kaçınılmazdır. Bu mutlak güçler, tam olarak, gelecekteki herhangi bir mutlak gücü bertaraf etmek ve sınırlamak için kullanılmasına ihtiyaç duyulan güçlerdir. İnsanların yaşamları içerisinde devletin yetkilerinin sınırlanmasını

savunan ve birçok sorunumuzun kesinlikle çok fazla yönetimin mevcut olmasından kaynaklandığını iddia eden biri olarak, bunca kişinin arasından benim bunları söylemiş olmam bir çelişki gibi görünebilir. Bununla birlikte, bu diktacı güçten söz ettiğimde sadece bir geçiş döneminden, yani bu güçten kirlerden arınmış istikrarlı bir demokrasiyi ve özgürlüğü kurmak için bir araç olarak bahsediyorum. Diktacı gücü haklı gösterebileceğim ve tavsiye edebileceğim tek yol budur.

Bay Hayek, ümidiniz var mı? Kastettiğim, gelecek hakkında iyimser misiniz?

Evet, evet. Hemen hemen şunu söyleyebilirim ki, eğer siyasetçiler önümüzdeki yirmi sene içerisinde dünyayı harap etmezlerse, insanlığın lâayık olduğu âdil ve düzgün toplumu meydana getirmek için çok iyi fırsatlar mevcut olacak. Tabii ki, siyasetçilerin dünyayı harap edip etmeyecekleri hususunda çok iyimser değilim, fakat bu ayrı bir mesele. Ve bugün insanların bu 20. yüzyıla hükmeden ideallerin hepsinin boş inançlara dayandığının farkında olduklarına inanıyorum. Örneğin, âdil bölüşümün olduğu plânlı bir ekonomi gibi. Veya insanın kendisini baskılardan ve ahlâkî geleneklerden kurtarma becerisi, hoşgörölü eğitimin özgürlüğe giden bir yol olarak görülmesi, piyasa ekonomisinin baskıcı güçlere sahip bir yönetimin yaptığı akılcı düzenlemelerle ikâme edilmesi gibi. Bu idealler boş inançlar çağına damgalarını vurdular. Boş inançlar çağı nedir? İnsanların gerçekte bildiklerinden daha fazlası bildiklerini zannettikleri bir çağdır.

İnançlı biri misiniz? Dinî anlamda yani.

Bir Katolik olarak doğdum. Vaftiz edildim. Kilisede evlendim ve büyük ihtimalle bir Katolik olarak gömüleceğim. Fakat hiçbir zaman faal bir Katolik, yani inanca bir Katolik olmadım. Buna rağmen, üç hafta önce diğer on iki Nobel ödölü sahibi ile birlikte siyasî meselelerde Papa'ya tavsiyelerde bulunmak üzere Roma'da idim. Papa'yı fevkalâde zeki bir insan ve gayet hoşsohbet biri olarak gördüm. Beni gerçekten çok etkiledi.

Tanrıya inanıyor musunuz?

Tanrı kelimesinin anlamını hiçbir zaman anlamadım. Bunun kanunları muhafaza etmek için önemli olduğuna inanıyorum. Fakat şunda ısrar ediyorum ki, tanrı kelimesinin anlamını bilmediğimden dolayı tanrının varlığına inandığımı ya da inanmadığımı söyleyemem.

Bu şüpheler, yani bu sorun zamanınızın büyük bir bölümünü işgal etmiyor mu?

Bütün hayatımı kapsıyor. Bütün hayatım boyuca, herhangi bir cevap bulamadan aynı soruyu sorup durdum. Kimse bana yanıt veremedi.

Bu şüphelilik araştırmaya devam etmeniz için itici bir güç mü oluşturuyor? Kastettiğim, sizin gibi sorular soran insanlar hakikate ulaşmaya diğer insanlardan daha mı yakınlar?

(Gülümsüyor) Bu iyi bir soru. Şöyle cevap vereyim: Hakikati araştırma hususunda hepimizin bir görevi olduğuna inanıyorum. Fakat aynı zamanda, hakikatin tamamına hiçbirimizin sahip olmadığını da hepimizin kabul etmesi gerekiyor. Hakikatin "tamamına" dedim. Tanrıyı hakikatin kendisi olarak tanımlamamı isterseniz, tanrı kelimesini kullanmaya hazırım. Daha da ileri giderim. Bütün hakikate sahip olduğunuzu iddia etmemeniz koşuluyla, hakikatin kendisi vasıtasıyla tanrıyı araştırmada sizinle birlikte çalışmaya hazırım. Büyüleyici bir mücadele olur bu.

Çeviren: Can Madenci